

DE JUISTE KANT VAN DE GESCHIEDENIS?

Chris van Esterik en Martin Bossenbroek
over goed en fout

In vreedstijd wordt de politieke toon doorgaans niet gezet door churchilliaanse redevoeringen – *We shall fight on the beaches, we shall fight on the landing grounds, we shall fight in the fields and in the streets, we shall fight in the hills; we shall never surrender* – maar door moeizame en mistige compromissen, waarin allerlei belangen en beginselen worden uitgeruild en iedereen zoveel water bij de wijn doet dat die nauwelijks nog ergens naar smaakt. Voor fijnproevers en estheten is dat jammer, maar het is wel de prijs die we betalen voor een samenleving waarin de verschillende bevolkingsgroepen elkaar de hersens niet inslaan.

Toch druist dit in tegen de door velen diepgevoelde behoefte aan spektakel, romantiek en een kraakhelder onderscheid tussen Goed en Kwaad. Haast onuitroeibaar is de drang om te bepalen wie er eigenlijk wel of niet “deugen”, om in navolging van Carl Schmitt de politiek te definiëren als het onderscheiden van “vriend” en “vijand”, om vast te stellen welke mensen “goed” en welke “fout” zijn. In dit gepolariseerde tijdsgewricht wordt dan ook dikwijls de vraag gesteld wie er nu eigenlijk aan “de goede kant van de geschiedenis” staan. Dat deze erfenis van het historisch-materialisme – het idee dat de geschiedenis een einddoel heeft, en dat men dus de geschiedenis helpt of tegenwerkt, zodat men dus “goed” of “fout” is – door Geert Wilders en andere populisten wordt opgewarmd, nog tot daar aan toe. Maar ook auteurs van serieuze boeken bezwijken niet zelden voor de verleiding het verleden te lijf te gaan met dat soort morele termen.

Met *Jongens waren we* (2016) heeft Chris van Esterik een vervolg geschreven op *No Satisfaction* (2011), zijn boek over de jaren zestig in het provinciestadje Tiel, waar hij behoorde tot de eerste generatie kinderen uit de arbeiders- en lagere middenklasse die naar het gymnasium konden. De combinatie van memoires en *oral history* – Van Esterik interviewde een flink aantal leeftijdsgenoten – leverde een boeiend, meeslepend en af en toe

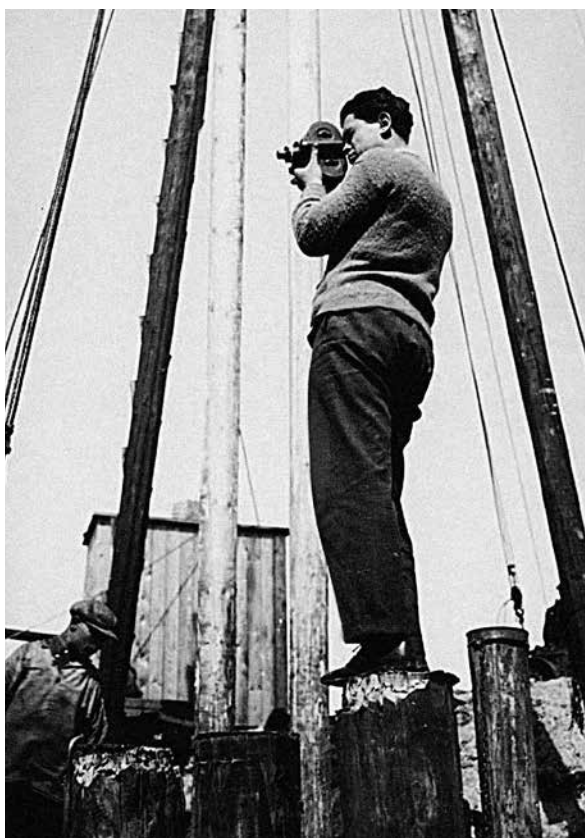
ontroerend beeld op van een decennium waarin de snel stijgende welvaart en de uit Amerika overwaaierende jeugdcultuur Nederland onherkenbaar veranderden.¹

Op de eerste bladzijden van zijn nieuwe boek rijdt de auteur in de zomer van 1970 op zijn motor naar Amsterdam om daar politicologie te gaan studeren. Wat hem lokken, zijn de vrijheid en het intellectuele avontuur. Weg uit het benepen Tiel, op naar de swingende hoofdstad. Overboord met de schoolse en dorre gymnasiumkennis, op naar de intellectuele snoepwinkel die de universiteit in zijn beleving moest zijn.

Aan het eind van het boek, en van de jaren zeventig, is hij de nodige ervaringen rijker maar vooral veel illusies armer. De greep van de, vooral door communistische activisten gedomineerde studentenvakbond op de faculteit waar hij studeert, was veel knellender dan die van de conservatieve rector van zijn gymnasium ooit was geweest. Wie in de jaren zeventig aan de Universiteit van Amsterdam politicologie studeerde, dwaalde niet vrijelijk door een snoepwinkel, maar kreeg een buitengewoon eenzijdig, uit half verteerde marxistische dogma's bestaand menu voorgeschoteld.

Als schets van dit bedompte, benarde wereldje waarin intellectuele hygiëne zeldzaam was, is *Jongens waren we* zonder meer overtuigend. Vooral het optreden van toenmalige communisten als Meindert Fennema, Kees van der Pijl en Max van Weezel boezemt veel weezin in. Ook zijn schildering van het stuitende gebrek aan intellectuele nieuwsgierigheid onder studenten die met de CPN sympathiseren, is heel herkenbaar voor iemand die, zoals schrijver dezes, die periode nog gedeeltelijk heeft meegemaakt. En toch stelt dit boek in een aantal opzichten teleur.

Net als *No Satisfaction* is *Jongens waren we* een combinatie van memoires en geschiedschrijving, en op beide aspecten valt wel een en ander aan te merken. Wat zijn persoonlijke herinneringen betreft,

Joris Ivens, © Europese Stichting Joris Ivens

Joris Ivens, © NOS Archief

Van Esterik geeft een aardig inkijkje in één studierichting aan één Amsterdamse universiteit in de jaren zeventig, maar levert geen substantiële bijdrage aan ons inzicht in dit decennium

vormt zijn verslag van een reis naar Afrika in 1972, waarbij hij en zijn metgezellen in het Oeganda van Idi Amin enkele dagen in de gevangenis belandden, zonder meer het hoogtepunt. Van Esterik gebruikt deze keiharde aanvaring met de boze buitenwereld echter wel heel erg sterk om zichzelf neer te zetten als iemand die al vroeg een bijzonder realistische kijk op de wereld had, als iemand die tamelijk immuun was voor de ideologische waanzin die zo kenmerkend was voor dat decennium. Daar valt volgens mij wel iets op af te dingen.

Nu is hij inderdaad, in tegenstelling tot veel politicologiestudenten aan de UvA, geen lid van de CPN geworden, maar tegelijk wordt duidelijk dat hij zichzelf wel als marxist beschouwde. Of in zijn eigen woorden: “een ongebonden pleitbezorger van het marxisme met een menselijk gezicht”. Dat hij weinig oog heeft voor wat er zich afspeelde in het niet-marxistische deel van het “linkse kamp”, laat staan voor wat er ter rechterzijde gebeurde, blijkt al als hij schrijft dat iemand kwam colportereren met *De Vrije Anarchist*. Elke zichzelf respecterende anarchist zou dat als een stompzinig pleonasme beschouwen, en het blad heette in werkelijkheid dan ook *De Vrije Socialist*. Ook schrijft hij dat Orwell vocht in de militia van de “anarchistische” POUM. Aangezien hij wel schrijft wat deze afkorting betekent – *Partido Obrero de Unificación Marxista* – wekt hij de indruk dat hij niet weet dat marxisten en anarchisten, zeker sinds het Haagse congres van de Eerste Internationale in 1872, gezworen vijanden waren.

Als geschiedschrijver van het linkse milieu waarin hij toen verkeerde, had hij dit uiteraard moeten weten, maar ook dit aspect van het boek is verre van bevredigend. Hij analyseert niet echt wat de ideologische verschillen waren tussen diverse linkse stromingen, en evenmin geeft hij aan op welke terreinen er sprake was van een zekere linkse consensus. Ook gaat hij amper in op de rol die het extreem-linkse terrorisme in die jaren speelde, wellicht omdat

Joseph Luns in het Pentagon, 1983

hij veel relevante literatuur niet heeft gebruikt. Hierdoor geeft dit boek wel een aardig inkijkje in de binnenwereld van één studierichting aan een van de Amsterdamse universiteiten in de jaren zeventig, maar levert het geen substantiële bijdrage aan ons inzicht in dit decennium.

In tegenstelling tot het boek van Van Esterik is Bossenbroeks *Fout in de Koude Oorlog* (2016) wel bedoeld als echte geschiedschrijving. Dat Bossenbroek bijzonder vlot schrijft, is sinds *De Boerenoorlog* (2012), waarmee hij in 2013 de Libris Geschiedenis Prijs won, algemeen bekend.² Ook dit boek leest als een trein, en net als in *De Boerenoorlog* construeert hij zijn verhaal rond een klein aantal personen. Waren dat er in het vorige boek drie, nu zijn het er twee: de communistische cineast Joris Ivens en de conservatieve, katholieke minister van Buitenlandse Zaken en secretaris-generaal van de NAVO Joseph Luns. Beide waren in zijn ogen “fout” in de Koude Oorlog. Ivens als propagandist van Stalin en Mao, en Luns als verdediger van de Amerikaanse Vietnam-politiek en dictators als Franco en Salazar.

Aan de hand van hun levensloop laat hij zien hoe “fout links” en “fout rechts” zich bedienden van oogkleppen, drogredenen, demagogie en ideologische acrobatiek. Deze close-ups wisselt hij af met “panoramische” taferelen waarin hij de politieke

milieus schetst waarin deze twee antagonisten opereerden. Hierbij ontdekte hij nog een derde dubieuze stroming: “fout midden”, dat volgens hem niet links of rechts was, maar niettemin een verkeerd standpunt innam, en waartoe hij vooral de zogenoemde Derde Wereld-beweging en het verzet tegen de kernwapens rekent. Omdat deze twee bewegingen over het algemeen heel wat kritischer waren over het kapitalistische Westen dan over de communistische landen, is het me niet helemaal duidelijk waarom hij ze niet gewoon tot “links” rekent.

Bij zijn neiging tot schematiseren en indelen kunnen sowieso vraagtekens worden gezet. Om te beginnen kan men zich natuurlijk afvragen of het, nu inmiddels duidelijk is geworden dat de Tweede Wereldoorlog zich ook niet echt in een keihard goed-fout-schema laat persen, heel verhelderend is om de Koude Oorlog op een zo manicheïstische wijze te benaderen. Uit Bossenbroeks boek krijg je de indruk dat vrijwel iedereen toen “fout” was, wat aperte onzin is. Bovendien wordt niet echt duidelijk welke gradaties er waren in het “fout” zijn. Was een felle anticommunist die er ietwat laat achterkwam dat het Amerikaanse optreden in Vietnam desastreus was even “fout” als iemand die decennialang de communistische terreur goedpraatte?

Een tweede bezwaar tegen *Fout in de Koude Oorlog* is dat het voor ongeveer driekwart leunt op twee boeken, te weten *Luns: een politieke biografie van Albert Kersten* (2010)³ en Hans Schoots' *Gevaarlijk leven. Een biografie van Joris Ivens* (1995). Voor de Luns-biografie ben ik het niet exact nagegaan, maar bij het lezen van de vele bladzijden die Bossenbroek aan Ivens wijdt, werd me duidelijk dat hij zich vrijwel uitsluitend baseert op het uitstekende en bijzonder kritische boek van Schoots. Weliswaar verwijst hij af en toe ook nog naar een boek uit een dvd-box met het werk van Ivens, maar alles wat daarin over de filmmaker in de Koude Oorlog wordt geschreven, was reeds in eerdere publicaties te lezen, en de citaten uit de autobiografie van Ivens waren allemaal ook al te vinden in *Gevaarlijk leven*. Hier wordt dus wel erg opzichtig gepronkt met anderzins, iets wat een bekwaam historicus als Bossenbroek eigenlijk helemaal niet nodig heeft. Je krijgt bijna de indruk dat hij na *De Boerenoorlog* snel wilde scoren met een nieuw, even leesbaar en meeslepend boek, en dat zijn keuze voor deze twee hoofdpersonen niet in de laatste plaats is ingegeven door de beschikbaarheid van twee zeer degelijke biografieën.

ROB HARTMANS

CHRIS VAN ESTERIK, *Jongens waren we. Totalitaire verleiding in de jaren zeventig*, Balans, Amsterdam, 2016, 416 p.

MARTIN BOSSEN BROEK, *Fout in de Koude Oorlog. Nederland in tweestrijd, 1945-1989*, Prometheus, Amsterdam, 2016, 380 p.

NOTEN

1. CYRILLE OFFERMANS, 'Barbaars bolwerk tegen de barbarij. Chris van Esterik schrijft gymnasiumfrustraties van zich af', *Ons Erfdeel*, jg. 55 (2012), nr. 2, pp. 150-152.
2. LEOPOLD SCHOLTZ, 'Meesterlijk relaas over de Boerenoorlog', *Ons Erfdeel*, jg. 56 (2013), nr. 4, pp. 167-168.
3. ALEXANDER MATTELAER, 'Joseph Luns, diplomaat in hart en nieren', *Ons Erfdeel*, jg. 54, nr. 1, pp. 186-187.